

ІМПЕРАТИВИ СУЧАСНОСТІ І ПЕРЕКЛАД: ВІД ТЕОРІЇ ПЕРЕКЛАДУ ДО ПРАКТИКИ ЙОГО УНІВЕРСИТЕТСЬКОГО ВИКЛАДАННЯ

Ваховська О. В.

ВСТУП

У статті переклад розглядаємо крізь призму імперативів еволюційного розвитку й самозбереження людства. В умовах сучасної глобальної кризи стабілізуючим механізмом запровадження гуманістичного типу розвитку суспільства вважаємо культуру й наголошуємо на ключовій ролі, яку у діалозі культур відіграє саме переклад.

Теорія і практика перекладу постали перед безпрецедентними викликами, які сучасна науково-освітня система ігнорувати не може. У статті обговорюємо з перекладознавчої точки зору проблему суржиків, сформованих, зокрема, у контексті глобалізації, та питання загальної деінтелектуалізації суспільства, спричиненої потужним впливом Інтернету на інтелект. Суспільство, його мова й мовлення зазнали істотних змін, що має бути враховано як теоретиками і практиками перекладу, так і викладачами перекладу в університеті, адже вища освіта залишається важливим і нині чи не єдиним соціальним інститутом, першорядною функцією якого, зокрема, є плекання інтелекту.

Вважаємо, що, відповідно до загального напрямку еволюції інтелекту людини, теорія перекладу має звернутися до образного мислення та розкриття його ролі у тлумаченні мовних знаків, саме на таку теорію має спиратися сучасна практика університетського викладання перекладу. Наголошуємо на необхідності у викладанні перекладу акцентувати увагу на семантиці знаків мови й плекати розвиток тлумачувального мислення студента-перекладача не як ходячого словника, а як медіатора культур. Розум та інтелект потребують смислу; перекладач має бути розумним, тобто знати семантику слова, тренувати своє тлумачувальне мислення, свій інтелект, що досягається не шляхом запам'ятовування великої кількості слів, а в ході роботи із семантикою слів як їхньою якістю.

У статті ми пропонуємо саме таку теорію перекладу і показуємо, як ця теорія може бути використана в університетському викладанні перекладу як спеціальності.

Теорія керованого ментальними образами тлумачення у перекладі, яку ми розвиваємо у статті, визначає тлумачення як творчий акт, а результатом цього акту є значення слова вихідної мови, що представляється у мисленні перекладача як образ, який змальовує референт цього слова. Необхідність описати цей образ засобами мови перекладу скеровує перекладача на пошук слова, значення якого може бути представлено у вигляді еквівалентного ментального образу. Тлумачення визначаємо як «малювання» образів у мисленні перекладача на основі репрезентативного вмісту його мислення.

Вважаємо, що розвиток навичок тлумачення у студентів-перекладачів може бути посилений шляхом залучення в аудиторну роботу зі словами етимологічно виявлених внутрішніх форм цих слів. Внутрішні форми слів як архаїчні архетипові образи є умістищами для культурно-специфічної інформації, яка передається крізь покоління за допомогою мови. Виявлення таких форм у нетривіальний спосіб розвиває образне мислення студентів-перекладачів і підвищує чутливість студентів до особливостей як рідної культури, так і культури іншомовної.

Теоретичні припущення засаднюємо нашими спостереженнями, зробленими під час викладання різноманітних аспектів перекладу у кількох університетах України. Стимулом для нашого дослідження та розбудови теорії керованого ментальними образами тлумачення у перекладі постали збіднені тлумачення й нечутливі до культури переклади, які все частіше надають студенти-перекладачі. Свої дослідження й практику викладання узагальнюємо у статті.

У розділі 1 статті обговорюємо роль образного мислення в еволюції людського спілкування. У розділі 2 оглядаємо основні теоретичні засади дослідження. Розділ 3 присвячуємо викладенню теорії керованих образами тлумачень у перекладі. Теорію підкріплюємо розглядом особливостей спілкування за допомогою слів; особливу увагу приділяємо ролі внутрішніх форм слів у такому спілкуванні (розділ 4). У розділі 5 розкриваємо природу внутрішньої форми слова й роз'яснюємо запропоноване у статті методологічне рішення. У розділі 6 аналізуємо суржик у сучасній українській мові як перекладознавчу проблему й пропонуємо шляхи

вирішення цієї проблеми з урахуванням теорії та методології, які подаємо у статті. У розділі 7 узагальнюємо свій дослідницький і викладацький досвід у царині перекладу й позначаємо те, як пропонуванний нами підхід може бути використаний університетами інших країн. У висновках до статті окреслюємо перспективи дослідження.

1. Спілкування, образне мислення і переклад: еволюційна точка зору

Спілкування за своєю природою є перенесенням інформації з одного носія інформації на інший. Інформація у цьому перенесенні може зазнати змін, деформуватися або втратитися, чому необхідно запобігти, оскільки задля успішного спілкування інформація має бути збережена й перенесена з мінімальними семантичними втратами. Спілкування є філогенетично старшим за появу мови й письма у звичайному їх розумінні, адже з'явилося воно на світанку біологічного життя, коли найпростіші організми почали об'єднуватися й утворювати колонії, а їхнє спільне життя – спонукати обмін інформації. Спілкування відбувається сьогодні в інтернет-доду між людьми шляхом використання комп'ютерів і між людьми та комп'ютерами (human-computer interaction). Спілкування як взаємодія зі спільною метою завжди сприяло виживанню виду й збереженню біологічного життя на Землі. Виконувати цю функцію воно продовжує і зараз.

Первинними, прототиповими носіями інформації в еволюції людини виступають малюнки, наприклад, наскельний живопис, функцією якого було виживання (саме писати життя, а не розважати), адже такі малюнки мітили територію, повідомляли про здобич під час полювання, попереджали про небезпеку тощо. Саме з малюнку почався розвиток людського інтелекту як психомоторного акту. Виникнення письма, ідеографічного, а згодом і фонографічного, продовжило цей розвиток у філогенезі. Ідеографічне письмо фактично є малюванням об'єктів, ідей і понять у вигляді ідеограм, які передають свої значення через образну (тут і далі – наголос на *о*) картинну, малюнкову подібність своїх форм до референтів. Фонографічне письмо як записування звуків не є малюнковим: на відміну від ідеографії, воно базується не на образах, а на алфавіті, отже, основою фонографічного письма виступає не зорове, а саме слухове сприйняття, що певною мірою

віддаляє суб'єкт сприйняття від об'єкта сприйняття, адже буття як картина світу первинно є зоровим, а не слуховим. «На початку Бог створив Небо та землю. А земля була пуста та порожня, і темрява була над безоднею, і Дух Божий ширяв над поверхнею води. І сказав Бог «Хай станеться світло!». І сталося світло. І побачив Бог світло, що добре воно, і Бог відділив світло від темряви. І Бог назвав світло «День», а темряву назвав «Ніч». І був вечір, і був ранок, день перший» (Біблія, Старий Заповіт, Книга Буття, 1: 1–5).

Алфавіт опосередковує сприйняття буття як картини світу суб'єктом, адже оброблення візуально сприйманої інформації та інформації, сприйманої на слух, задіює різні області мозку, що вимагає «перехідника», отже, потребує енергії мозку. Образи є когнітивно економнішими за слова, адже їхнє тлумачення починається одночасно зі сприйняттям та усвідомленням, тоді як слова спочатку мають бути сприйняті й усвідомлені як фонемні або графемні контейнери для значень, і лише після цього лексичні значення мають бути «конвертовані» у ментальні образи й розтлумачені як такі. Малюнок коштує тисячу слів, як це колись було заведено у друкарстві.

Деякі системи письма зазнали повної фонетизації, наприклад, грецьке письмо, до якого сходять інші європейські системи письма, включаючи латиницю і кирилицю; деякі досі зберігають свою архаїчну малюнкову природу, наприклад, китайське письмо, яке залишається ієрогліфічним. З такої точки зору, деякі мови є більш слуховими, ніж зоровими, а деякі, навпаки, спираються більшою мірою на зір, а не на слух: метафорично переклад із китайської на англійську є медіацією у спілкуванні між глухим і сліпим, адже йдеться тут про різні способи сприйняття буття, отже, про різні результати такого сприйняття. Якою має бути така медіація? Якими якостями має володіти такий медіатор? Однозначним є те, що семантичні втрати у такому перекладі неминучі, а перекладач може лише мінімізувати їх.

Подібно до філогенезу в онтогенезі малювання передують письму, між ними є перехідні фази, коли малюнок супроводжує й підтримує ще недорозвинене письмо. Малювання не потребує навчання в інституційних термінах: незалежно одне від одного, без домовленості й без правил діти малюють одні й ті ж самі об'єкти, ідеї, поняття. Натомість читання й письмо потребують навчання, здійснюваного через систему правил і норм. Наголосимо на тому,

що читання базується саме на слуховому сприйнятті, не на малюнках, які би потребували сприйняття зорового: читач відштовхується від слів, але кінцевою метою читання є доходження до образів, що ці слова через свої значення активують у мисленні, адже на шляху саме до цієї мети здійснюється тлумачення. Діти, чие тлумачувальне мислення, на відміну від дорослих, ще не є повністю розвиненим, полюбують книжки з малюнками й потребують саме таких книжок, адже малюнки виконують функцію «перехідників», які полегшують «конвертацію» значень слів у ментальні образи під час тлумачення.

Читання постачає матеріал для тлумачувального мислення й розвиває інтелект в онтогенезі. Дорослі «бачать» під час читання образи у своєму мисленні; ці образи є індивідуальними, неповторюваними, що може пояснювати ту фрустрацію й те незадоволення, які інколи викликають малюнки, подані у книзі: образи, «побачені» ілюстратором і схоплені ним у малюнках, можуть не відповідати тим, які «побачив» читач. Звісно, це не означає, що чиїсь образи кращі або гірші; вони просто різні.

У статті ми хочемо підкреслити, що людське спілкування полягає перш за все у взаємодії, спільній дії, спілкування не є говорінням самим по собі; слова були створені, аби схопити вже готову семантику, що виникла у взаємодії людей. Спілкування є пилянням дерева дворучною пилою, коли двоє людей взаємодіють, допомагають одне одному й вкладаються однаково у спільну справу, інакше справа не вдасться; слова для цієї справи знаходяться пізніше. Правильно підібрані слова є запорукою успішної взаємодії, стабільного, безпечного й довгострокового розвитку відносин.

Еволюція людини дійшла критичної точки: масова міграція, спричинена війнами й економічною нерівністю; інформаційне переваження й потужний шкідливий вплив Інтернету на інтелект; інші численні загрози виживанню й розвитку людства, породжені технократичним типом розвитку світової цивілізації. Сучасна цивілізаційна криза має планетарний масштаб, і вихід із неї потребує взаємодії всіх народів, що планету населяють. Стабілізуючим механізмом, який зміг би запровадити гуманістичний тип розвитку суспільства й тим самим забезпечити самозбереження людини як виду, услід за Е.С. Маркаряном¹, вважаємо культуру й

¹ Маркарян Э.С. Избранное. Наука о культуре и императивы эпохи. Москва ; Санкт-Петербург : Центр гуманитарных инициатив, 2014. 656 с.

наголошуємо на ролі, яку у діалозі культур відіграє переклад, і саме ця роль дає нам змогу визначити переклад як один із імперативів сучасної епохи, без якого запровадження гуманістичного типу розвитку світового суспільства стає неможливим.

Сьогодні кидася теорії перекладу щонайменше два виклики, якими ми вважаємо формування суржиків у контексті, зокрема, масової міграції й мову Інтернету, зокрема, у контексті впливу Інтернету на людський інтелект. Саме на ці виклики має, на нашу думку, звернути увагу сучасна науково-освітня система, завданням реформування якої вважаємо перенесення акцентів не лише на формування фахової перекладацької компетентності, але й на розвиток загального інтелекту студентів. Відповідно до напрямів еволюції інтелекту людини, теорія перекладу має звернутися до образного мислення та розкриття його ролі у тлумаченні мовних знаків, й саме на таку теорію має спиратися сучасна практика університетського викладання перекладу. Саме шляхом від науки до освіти й культури має відбуватися таке реформування.

Ми наголошуємо на необхідності у викладанні перекладу відійти у бік семантики й акцентувати розвиток саме тлумачувального мислення студента-перекладача не як ходячого словника, а як медіатора культур. Розум, інтелект потребує смислу; перекладач має бути розумним, тобто знати семантику слова, тренувати своє тлумачувальне мислення, свій інтелект, що досягається не запам'ятовуванням великої кількості слів, а роботою із семантикою слів як їхньою якістю. У статті ми пропонуємо таку теорію перекладу і показуємо, як саме вона може бути використана в університетській практиці викладання перекладу як спеціальності.

2. Тлумачення у складі професійної компетентності студентів-перекладачів

У статті ми звертаємося до проблеми вміння тлумачити як складової частини перекладацької компетентності та пропонуємо когнітивний підхід до слів у викладанні перекладу, який сприяє розвитку цього вміння. Цей підхід ґрунтується на теорії тлумачення, яку ми розбудовуємо з урахуванням положень когнітивної лінгвістики, когнітивної психології та філософії мислення. На нашу думку, тлумачення, яке відбувається у перекладі, є властивістю й цінним продуктом образного мислення та фактично є оберненням, перетворенням значень слів у ментальні репрезентації, й, навпаки,

тлумачення є «малюванням» образів у мисленні на основі репрезентаційного вмісту мислення людини. З цієї точки зору, якість уміння тлумачити у студентів-перекладачів залежить від того, наскільки розвиненим є їхнє образне мислення. Визначення перекладу як культурної медіації додає у цю залежність ще один інгредієнт. Це усвідомлення культури, яке робить студентів чутливими до особливостей своєї та іноземної культури й, зрештою, формує тлумачення як таке. Усвідомлення культури зростає за рахунок кількості та якості культурного досвіду студентів.

Таким чином, у навчанні перекладу є такі дві мети: сприяти кращому усвідомленню культури студентами й розвивати образне мислення студентів, що ми вважаємо взаємопов'язаним, адже саме усвідомлення постачає у мислення матеріал, який тлумачиться й конструюється у ментальний образ. Розвивати образне мислення можна різними способами. Стаття показує, що одним із цих способів є робота з етимологією слів у процесі навчання перекладу. Елементи етимологічного аналізу можуть бути безпосередньо використані у словниковій роботі. Етимологічний аналіз виявляє внутрішні форми слів у рідній та іноземній мовах, що ми пропонуємо використовувати у навчанні. Внутрішні форми слів виступають первинними образами, які мотивували виникнення саме цих слів в архаїчній картині світу. Внутрішні форми слів є культурно-специфічними й вкорінюються у культурних архетипах, що наділяє їх силою м'якого, але одночасно відчутного впливу на образне мислення й надає викладачеві нетривіальні можливості глибинного культурного впливу на студентів під час навчання мов задля перекладу.

Між усвідомленням і тлумаченням як механізмами мислення є такий зв'язок: без усвідомлення немає свідомого досвіду; усвідомлення постачає матеріал досвіду у свідомість, й саме через усвідомлення досвід стає доступним тлумаченню й словесному опису², тому в людині вміння тлумачити підживлюється тією якістю, тим обсягом, тією величиною усвідомлення, якими ця людина володіє. Для перекладача, це якість, обсяг і величина усвідомлення культури, адже переклад є культурною медіацією.

² Chalmers D. The representational character of experience. *The future for philosophy* / B. Leiter. Oxford: Oxford University Press, 2004. P. 153–181. DOI: 10.1093/acprof:oso/9780195311105.003.0011.

Культура – це не речі й не люди, а їхнє гармонійне поєднання у єдине ціле. Культура являє себе у мові, яка стає для спільноти людей засобом (само)вираження. Культура визначає тлумачення, оформлює спілкування й обрамляє соціальний контекст, у якому це спілкування відбувається. Усвідомлення культури визначаємо у статті як чутливість до рідної та іноземної культури, яка розвивається у людини шляхом впливу на неї цих культур. Розвинене усвідомлення культури є компасом, який веде перекладача культурними картинами світу у перекладі. Культура не є вродженою, а набувається у досвіді взаємодії з конкретною культурою.

Взаємодія з рідною та іноземною культурами є надзвичайно важливою для перекладача. Ця взаємодія повинна мати достатню широту й абсолютну глибину, іншими словами, така взаємодія має свої кількості та якості³. Аудиторія як середовище, де навчають перекладу, відрізняється від подорожей і життя за кордоном. Перевагами університетської аудиторії перекладу є доступність, контрольованість, фасилітуюча участь викладача й можливість працювати над конкретними запитами у навчанні. Зокрема, аудиторія дає можливість використовувати тригери, відібрані й калібровані теоретиками та практиками перекладу. Тригерами, які пропонуємо у статті, виступають внутрішні форми слів та їхнє регулярне включення у словникову роботу. Це знання про слова, яке зазвичай доступне лише професіоналам. Водночас завдяки своїй вкоріненості у культурних архетипах внутрішні форми слів утворюють частину колективного несвідомого (за Юнгом) й тим самим явлені у кожному носії кожної природної мови, навіть якщо цей носій їх не усвідомлює. Пропоноване нами методологічне рішення працює тим самим із якістю культурного досвіду студентів і спрямовується на розвиток їхніх глибинних здібностей тлумачення.

3. Теорія перекладу, яка враховує роль образного мислення у тлумаченні

Термін «переклад» використовується у статті у значенні «перенесення думок та ідей з однієї мови (вихідної мови) в іншу мову (мову перекладу) незалежно від того, чи є ці мови письмовими

³ Crowne K.A. Cultural exposure, emotional intelligence, and cultural intelligence: an exploratory study. *International journal of cross cultural management*. 2013. № 13 (1). P. 5–22. DOI: <https://doi.org/10.1177/1470595812452633>.

або усними за формою; чи мають ці мови усталену орфографію чи не мають такої стандартизації, або одна чи обидві ці мови базуються на знаках, як у випадку знакової мови глухих»⁴ (тут і далі переклад наш – *О.В.*). Таке визначення дає можливість широко подивитись на переклад як на, по-перше, «внутрішньомовний переклад, або підбір інших слів, як тлумачення вербальних знаків за допомогою інших знаків цієї ж мови»; по-друге, як на «міжмовний переклад, або власне переклад, як тлумачення вербальних знаків за допомогою якої-небудь іншої мови»; по-третє, як на «міжсеміотичний переклад, або трансмутацію, як тлумачення вербальних знаків за допомогою знаків невербальних знакових систем»⁵.

У зв'язку з цим основним у перекладі є тлумачення як акт конструювання або розуміння чогось певним образом. Тлумачення приписує значення чому-небудь або надає, повідомляє значення чого-небудь. Термін «тлумачення» використовується у статті з посиланням на репрезентаційні властивості людського мислення. На нашу думку, тлумачення під час перекладу здійснюється шляхом обернення, перетворення феноменального вмісту мислення у пропозиціональний вміст мислення. Фактично це є оберненням, перетворенням неконцептуальної ментальної репрезентації у концептуальну. Неконцептуальні ментальні репрезентації фактично є образами, вони цілісні й невимовні словами; концептуальні ментальні репрезентації розкладаються на складники, вони складають пропозиційну думку й лежать в основі людських мов⁶, порівняйте: феноменальний досвід, коли людина бачить, що це дерево зелене, й думка людини про те, що це дерево зелене.

Ментальні репрезентації виникають у мисленні у процесі взаємодії людини зі світом. Вони є інтерналізованими, внутрішніми символами у мисленні людини для об'єктів цього світу. Ментальні репрезентації за своєю природою є фактами свідомості: людина зазвичай усвідомлює їх та здатна реагувати на них. Спрямованим на ментальні репрезентації є око мислення, *mentis oculi*, за Цицероном: «очі мислення легше спрямовуються на ті об'єкти, які ми бачили,

⁴ Brislin R.W. Translation: Application and research. New York : Gardner Press Inc., 1976. 312 p.

⁵ Jakobson R. On linguistic aspects of translation. *On translation* / A. Fang et al. Cambridge, Mass : Harvard University Press, 1959. P. 232–239.

⁶ Kosslyn S.M., Thompson W.L., Ganis G. The case for mental imagery. Oxford : OUP, 2006. 260 p. DOI: 10.1093/acprof:oso/9780195179088.001.0001.

ніж на ті, про які ми лише чули»⁷. Люди «бачать» образи, які вміщує їхнє мислення.

Візуальні репрезентації переважають у мисленні, хоча інші органи чуття також постачають матеріал досвіду у мислення. Тоді як ментальні образи малюють світ, мови світу описують, що також має різний, свій окремий субстрат у мозку. Стимули, які людина отримує під час читання, постачають образи у мислення. Неіснуючі об'єкти сприймаються й тлумачаться так само, як існуючі. Завдяки таким ефектам заміщення ментальні образи викликають таку ж саму або схожу когнітивну, фізіологічну й поведінкову відповідь, як і реальні об'єкти, які ці образи малюють.

Ментальні образи пов'язані з уявою та творчістю. Люди з розвиненим образним мисленням схильні до творчої діяльності, на відміну від людей із нерозвиненим образним мисленням⁸. Ми впевнені, що розвинене образне мислення є надзвичайно важливим для перекладачів, зважаючи на ту активну й творчу роль, яку вони відіграють у міжкультурній комунікації: «найкомпетентніші перекладачі мають гнучке та творче мислення»⁹. Ця впевненість є рушійною силою, поштовхом для написання статті.

Кероване образами тлумачення у перекладі є творчим актом (йї результатом цього акту), у якому перекладач надає значення слову вихідної мови й знаходить слово у мові перекладу, аби схопити це саме значення. Фактично таке тлумачення є оберненням, перетворенням ментальних репрезентацій у значення слів, і навпаки; при цьому перекладач за допомогою використаних автором слів має «побачити» оком свого мислення змальовані автором образи й знайти у мові перекладу слова, які опишуть саме ці образи: вміст мислення перекладача має обернутися з феноменального досвіду на пропозиційну думку. Таке обернення супроводжується втратами, оскільки ментальні образи як об'єкти, що візуально сприймаються у мисленні, не мають пропозиційної структури, тоді як саме пропозиції лежать в основі природної мови. Майстерний перекладач здатен ці втрати мінімізувати й знайти у

⁷ Watson J.S. Cicero on oratory and orators. Book III. New York : Harper & Brothers, 1875. 379 p.

⁸ McKellar P. Imagination and thinking: A psychological analysis. NY : Basic Books, 1957. 219 p.

⁹ Wilss W. Knowledge and skills in translator behavior. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1996. 259 p. DOI: <https://doi.org/10.1075/btl.15>.

мові перекладу слова, які постануть для ментальних образів їхнім оптимальним описом.

Однак у чисму мисленні перекладач «бачить» ці образи? Оскільки це переклад, а переклад є відтворенням (*re-creativity*) чийогось творіння, ці образи мали би бути об'єктами у мисленні саме автора, а завданням перекладача мав би бути лише опис цих образів словами. Проте таке припущення суперечило би природі людського досвіду, який завжди є суб'єктивним: око мислення перекладача не може відчужуватися, аби “зазирнути” у мислення автора. За аргументом суб'єктивності¹⁰, будь-який феноменальний досвід доступний лише тому суб'єкту свідомості, хто цей досвід набуває: хоча людина загалом може уявити, як відчуває себе кажан, людина ніколи не зможе відчутти, як сам кажан відчуває себе кажаном. Навіть якщо людина у поступовій метаморфозі перетворюється на кажана, її нутро не виконуватиме програми кажана, закладеної природою від початку: людина буде поводитися як кажан і відчуватиме саме цю поведінку, але ніколи не набуде нутра кажана і не відчуватиме, як це – бути кажаном.

Майстерний перекладач має розвинену уяву і загалом може уявити себе автором твору, який перекладає, але перекладач ніколи не відчує, як сам автор відчуває себе¹¹. Навіть якщо перекладач у поступовій метаморфозі перетвориться на автора, його нутро не виконуватиме програми, закладеної в автора природою від початку: перекладач буде поводитися як автор і відчуватиме саме цю поведінку, але ніколи не набуде і не відчує нутра автора. Перекладач природно є замкненим лише у свій власному суб'єктивному досвіді, що у перекладі заперечує можливість спільної для перекладача і для автора феноменальної свідомості. Це покладає велику відповідальність на перекладача: його тлумачувальне мислення має бути налаштованим інструментом, чутливим до найтонших нюансів значень слів, якими автор схопив найтонші відтінки кольору в образах, які він «бачить» у своєму мисленні.

Отже, переклад є перш за все тлумаченням, а не переписуванням заново: не є відповідністю слова слову, а є відповідністю між образом у мисленні тлумача й словом, яке тлумач підбирає для

¹⁰ Nagel Th. What is it like to be a bat? *The philosophical review*. 1974. № 83 (4). P. 435–450. DOI: <https://doi.org/10.2307/2183914>.

¹¹ Vakhovska O. Subjectivity in metaphor translation: A case for Russian translation of English metaphors of depressive emotions. *Cognition, communication, discourse*. 2021. № 23. P. 99–117. DOI: <http://doi.org/10.26565/2218-2926-2021-23-07>.

описання цього образу. Перекладач має під час читання інтервалізувати у собі ментальні образи автора й знайти слова у мові перекладу, аби з їхньою допомогою «намалювати» ці образи знову. Тоді як ментальні образи індивідуальні, слова суспільні, й саме ця суспільність слів уможлиблює людське спілкування.

4. Спілкування за допомогою слів, і роль у ньому внутрішніх форм слів

Людська мова є системою знаків, основними одиницями якої є слова й тексти: якщо слово розгортається й породжує текст, то текст здатен знову згорнутись у слово, яке його породило¹².

Подібно до того, як людське мислення мапує світ, мова мапує інформацію, яка міститься у мисленні. Мапа «не є тією територією, яку вона репрезентує, але, якщо бути точними, вона має *структуру, подібну* до структури цієї території. <...> Якщо ми замислимося про наші мови, ми виявимо, що у кращому разі вони мають розглядатися *лише як мапи*. Слово *не є* тим об'єктом, який воно репрезентує»¹³ (переклад наш, курсив за оригіналом – *О.В.*).

Мовний семіозис включає три етапи мапування. Так, концепти у мисленні є суб'єктивними конструктами, у яких інформація про світ зведена до окремих, визначних властивостей цього світу; значення слів схоплюють у концептах лише окремі, визначні властивості цих концептів; внутрішні форми слів є окремими, визначними фрагментами значень цих слів¹⁴. На нашу думку, саме здатність людини вибрати такі визначні властивості об'єктів світу й покласти саме ці властивості в основу найменувань, що їх людина цим об'єктам дає, є критерієм і передумовою розвитку людського інтелекту як у філогенезі, так і в онтогенезі: «І вчинив Господь Бог із землі всю польову звірину, і все птаство небесне, і до Адама привів, щоб побачити, як він їх кликатиме. А все, як покличе Адам до них, до живої душі воно ймення йому. І назвав Адам імена всієї худобі, і

¹² Сватко Ю.И. Имя как текст и текст как имя: лингвистические и лингвофилософские основания анализа : автореф. дисс. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языкознания». Краснодар, 1994. 77 с.

¹³ Korzybski A. Science and sanity: An introduction to non-Aristotelian systems and general semantics. New York : Institute of General Semantics, 1994. 927 p.

¹⁴ Ваховська О.В. A cognitive linguistic perspective on first-person verbal report on emotion experience. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов»*. 2017. № 85. С. 72–80.

птаству небесному, і всій польовій звірині» (Біблія, Старий Заповіт, Книга Буття, 2: 19–20). Відповідно, й перекладач має бути здатним схопити у своєму тлумаченні визначні властивості концептів, що їх означено словами вихідної мови й мови перекладу.

Рисунок 1 унаочнює етапи мовного семіозису й є розробленням¹⁵ класичної моделі семіотичного трикутника¹⁶.

Рис. 1. Слово як знак

Безперервні чорні лінії на рис. 1 означають відношення між референтом і значенням слова й між формою слова і значенням слова. Ці відношення є прямими. Пунктирна чорна лінія означає довільне, опосередковане відношення між референтом і формою слова, й, дійсно, у формі слова немає схожості з референтом, окрім як у формі ониматопеїчних слів. Люди у спілкуванні використовують форми слів, які належать до значень слів і до концептів, але не до референтів. Слова вербалізують концепти, які містяться у мисленні мовця, й активують концепти, які містяться у мисленні слухача. Концепти, схоплені словами, стають значеннями цих слів¹⁷. Слова округлюють концепти до значень; при цьому частина вмісту мислення завжди буде залишатися поза лінгвістичним

¹⁵ Жаботинская С.А. Когнитивное картирование как лингвосеміотический фактор. *Функциональная лингвистика*. 2012. № 3. С. 179–182.

¹⁶ Ogden С.К., Richards I.A. *The meaning of meaning*. San Diego : Harcourt Brace Jovanovich, 1923. 386 p.

¹⁷ Кубрякова Е.С. *Язык и знание. На пути получения знаний о языке. Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира*. Москва : Языки славянской культуры, 2004. 556 с.

описом¹⁸, що обмежує можливості людського спілкування за допомогою слів, отже, і можливості перекладу як міжкультурного спілкування людей за допомогою слів.

Червоний трикутник представляє внутрішню й зовнішню форми слова. Зовнішня форма слова є його фонемним і графемним контейнером. Фрагмент значення, який виступає мотиватором у момент створення слова, є внутрішньою формою цього слова¹⁹. Внутрішні форми впізнавані в одних словах і невізнавані в інших, що відрізняє синхронно мотивовані слова від слів, синхронно не мотивованих. У діахронії всі слова природної мови мотивовані, а їхню внутрішню форму можна виявити шляхом етимологічного аналізу.

Концепт ВЕДМІДЬ, наприклад, є всією інформацією про ведмедів як про вид, доступною людині та збереженою у її мисленні. Англійський іменник *a bear* має значення «будь-який травоїдний, плотоїдний або всеїдний представник сімейства *Ursidae* із масивним тілом, жорстким густим хутром, відносно короткими кінцівками і майже рудиментарним хвостом»²⁰. Це значення охоплює у концепті лише окремі, визначні його характеристики, тоді як різноманітні інші характеристики концепту, такі як середовище проживання або особистий досвід взаємодії з ведмедами, залишаються неохопленими. Етимомом іменника *a bear* виступає протоіндоєвропейський корінь **bher* – «коричнева або яскрава істота»²¹, що відбиває священні властивості, приписувані ведмедам як тотему у прагерманській картині світу: «коричневе хутро могутньої тварини, якого нібито торкається сонце». Коричневий колір і яскравість є внутрішньою формою іменника *a bear*; ці візуально сприймані властивості виступають образами, які репрезентують ведмедя як ціле у мисленні людини. Корінь **bher* є синхронно невізнаваним, і навіть для носіїв англійської мови, якщо вони не володіють цим спеціальним знанням, у слові *a bear* немає нічого, що вказувало б на його мотиватор.

¹⁸ Vakhovska O. Metaphor in first-person verbal report on emotion experience of depression: MSc thesis in Cognitive Science. Osnabrück : Osnabrück University, 2017. 154 p.

¹⁹ Потебня А.А. Мысль и язык. Киев : Синто, 1993. 192 с.

²⁰ Roget's International thesaurus. 8th ed. / ed. B.A. Kipfer. New York : HarperCollins Publishers, 2019. 1248 p.

²¹ The Oxford dictionary of English etymology / ed. C.T. Onions. Oxford : Clarendon Press, 1966. 1025 p.

Внутрішня форма українського іменника *ведмідь*, навпаки, є впізнаваною, й носії мови безвинятково вирізняють мотиватор цього слова: корені *мед* і **ǵd-* зі значенням «істота, яка їсть мед»²². Колір і харчові звички при цьому є лише окремими фрагментами в цілісній інформації про ведмедів. Ці фрагменти були культурно значущими, й під час створення відповідних слів були вибрані репрезентувати й активувати у мисленні всю інформацію про ведмедів. Такий вибір відображає культурно-специфічне «бачення» ведмедів у прагерманській і праслов'янській картинах світу. Зауважимо, що картинно це геть різні ведмеді, що мало наслідки у національних культурах, наприклад, символізм берсерків, або воїнів-ведмедів, у слов'янській культурі є загалом незначним²³.

5. Внутрішні форми слів як образи-насіння, і їхня значущість для тлумачення у перекладі

У статті ми розглядаємо внутрішні форми слів як образи-насіння, з яких розвиваються і виростають ментальні репрезентації різного ступеня картинності і в які ці ментальні репрезентації можуть знову згорнутися. Натхненням для такого розгляду виступило царство природи, де рослини ростуть із насіння, й царина штучного інтелекту, де інтелект-насінина (*seed artificial intelligence*) визначається як «штучний загальний інтелект, який покращує сам себе, рекурсивно переписуючи свій власний вихідний код без участі людини; він розуміє свій власний вихідний код і знає свою мету, свій синтаксис і свою архітектуру»²⁴.

Культура виступає «колективним програмуванням мислення, яке відрізняє членів однієї групи або категорії людей від іншої»²⁵. Культура для суспільства виступає саме тим, чим програмне забезпечення (*software*), яке визначає роботу комп'ютера як апарата (*hardware*), виступає для комп'ютера. Внутрішні форми слів

²² Етимологічний словник української мови : в 7 т. / редкол.: О.С. Мельничук (головний ред.) та ін. Київ : Наукова думка, 1982. Т. 1 : А–Г / укл.: Р.В. Болдирев та ін. 1982. 632 с.

²³ Пор. виконане саме на таких засадах етимологічне дослідження абстрактного концепту й лінгвокультурологічний коментар до нього: Ваховская О.В. Вербализация концепта ГРЕХ в англоязычном дискурсе XIV–XXI веков : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки». Харьков, 2011. 287 с.

²⁴ Yudkowsky E. Seed AI. Lesswrong. 2001. URL: www.lesswrong.com/tag/seed-ai (дата звернення: 30.01.22).

²⁵ Hofstede G. Cultures and organizations: Software of the mind. London : McGraw-Hill, 1991. 279 p.

визначаємо як коди, які є подібними до генів: вони вміщують культурно-специфічну інформацію, що передається крізь покоління людей за допомогою мови. Культивування цього насіння у перекладацькій аудиторії покращить мовну компетентність студентів і принесе багатші тлумачення слів рідної та іноземної мов.

Термін «внутрішня форма слова» сходить до терміна «внутрішня форма мови» (нім. *innere Sprachform*), який посідає центральне місце у філософії мови В. фон Гумбольдта. Внутрішня форма є активною силою, яка «надає форму сирому матеріалу»²⁶ й наділяє цей матеріал життям. Внутрішня форма мови є національним духом (*Volksgeist*), замкненим в архітектурі цієї мови. Внутрішня форма мови свідчить про те, як цей народ «бачить» світ.

Кожна природна мова має свій власний символізм, який, за О.О. Потєбнею, народжується з поетичності цієї мови (*поетичний* тут має значення «архаїчний, традиційний, сповнений культурної цінності»). Цю поетичність мова черпає у міфі, який існував у дописемній картині світу. Слова своїми внутрішніми формами схоплюють міф, а міф породжується внутрішньою формою слова. Внутрішня форма слова є поетичним образом; він може бути стертим і завжди має значення не сам по собі, а як символ певного поняття. Цей образ є семантикою слова, яка лише здається, але не стверджується. Цей образ ще не є значенням, а натомість є насінною, із якої значення може вирости, так само, як й інші потенційні значення цього слова. Він є імовірнісною семантикою, укоріненою в культурних архетипах, та вказує на певний етос, що визначається як основні риси, характеристики культури і її дух. Так, внутрішні форми слів надають мові особливих культурних конотацій та оживлюють мову особливим культурним духом.

Вино має більше значення, ніж пляшка, у якій воно міститься: у перекладі, тлумачення слова і тексту має схопити дух вмісту цього слова і тексту; цей дух не може бути втрачений у перекладі. Майстерний переклад є переливанням вина з однієї пляшки в іншу таким чином, аби з вина не вивітрився алкоголь (гра слів: англійською слово *spirit* має, окрім інших, значення «дух» і значення «алкоголь»), і вино не перетворилось на воду. На нашу думку, ця метафора має бути донесена студентам-перекладачам.

²⁶ Leopold W. Inner form. *Language*. 1929. № 5 (4). P. 254–260. DOI: <https://doi.org/10.2307/409593>.

Методологія, яку ми пропонуємо у статті, була початково розроблена для досягнення мети викладання наших авторських курсів перекладу українським студентам, таких як «Вступ до перекладознавства», «Теорія і практика перекладу» і «Художній переклад». Досвід викладання цих курсів узагальнено у наступному розділі. Цей досвід має особливе значення у контексті утворення суржиків, принесених, зокрема, вестернізацією національних культур у глобалізованому світі, а також міграцією робочої сили й біженців, зокрема, у країнах Європи. На нашу думку, суржики такої природи стають однією з великих, але відносно маловивчених проблем сучасного перекладознавства, й хоча у статті ми вивчаємо суржик як перекладацьку проблему на матеріалі української мови й університетської аудиторії саме в Україні, проте висновки, яких ми доходимо, є, на нашу думку, релевантними також для інших європейських мов і національних університетських аудиторій перекладу.

6. Сучасний переклад з української на англійську: з якої мови ми, власне, перекладаємо?

Теорія перекладу й наш власний досвід викладання перекладу як спеціальності схиляє нас до думки про те, що компетентність перекладача значною мірою залежить від його компетентності у рідній мові, й одночасно саме ця компетентність виявляється досить слабкою в українських студентів, що, на нашу думку, обумовлено як деінтелектуалізацією молоді (через, зокрема, зловживання Інтернетом), так і ситуацією з національною мовою у країні.

Студенти-перекладачі є частиною загального населення. Мовна ситуація в Україні характеризується хронічною нестабільністю й нестачею науково обґрунтованої систематичної державної політики. Компетентність в українській мові серед тих, хто нею говорить, виявляється недостатньою і низькою²⁷, що ускладнює щоденне спілкування й негативно впливає на освіту на національному рівні.

Перекладацька аудиторія в українському університеті є середовищем, де студенти вивчають іноземні мови задля культурної медіації, при цьому компетентність студентів в українській мові сприймається як належне, що, на нашу думку, не є правильним для викла-

²⁷ Соколова С.В., Труб В.М., Масенко Л.О., Данилевська О.І., Руда О.С. Типи мовної поведінки в сучасному слов'янському білінгвальному мегаполісі. *Українські обрії*: доповіді XV Міжнародного з'їзду славістів. № 6 (1). Київ: НАН України, Український комітет славістів, Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського, 2013. С. 173–196.

дача сприйняттям. Будучи викладачем перекладу, підтверджую, що некомпетентність студентів, втім, і викладачів, в українській мові присутня, вона дійсно негативно впливає на освітній процес. Курс, про який ми говоримо, – переклад з української мови на англійську, і ми хочемо підкреслити, що сьогодні українсько-англійський перекладач працює не лише з рідною та іноземною мовами, але й з рідними та запозиченими словами в українській мові як у вихідній мові такого перекладу. Запозичені слова утворюють суржик, який завдає шкоди компетентності українців у рідній мові: носії мови, через незнання справжніх, початкових значень слів, неправильно розуміють і неправильно використовують слова – слова української мови. Це може залишитися непоміченим у дискурсі, й у комунікантів буде ілюзія спілкування, хоча насправді вони залишаються у своїх ізольованих можливих світах.

Суржик (етимологічно «пшениця, змішана з житом») є сумішшю, або, скоріше, сум'яттям мов; в українському мовознавстві цей термін традиційно використовується для позначення постколоніальної суміші російської та української мов. Сьогодні культурні впливи змінилися у бік англійської мови, й освічені українці, аби продемонструвати інтелектуальну перевагу й соціальний статус, використовують базований на англійській мові суржик: *Які івенти ви б пропонували проводити з бегіннерами? – Окрім узуальних івентів, можна проводити воркшопи* (проф. Т.Є. Некряч, особисте спілкування, липень 2021 року). Проблема полягає в тому, що англійські слова запозичуються в українську мову у вигляді морфологічних і семантичних калік, а численність таких запозичень знесилоє мову-позичальницю.

У статті ми звертаємо увагу насамперед на семантичні трансформації, які супроводжують запозичення слів. Внутрішні форми запозичених слів залишаються в їхніх рідних мовах. Як правило, у мові-позичальниці ці форми втрачаються²⁸: етимологічне мотивування англійських запозичень залишається прихованим для носіїв української мови, тоді як звукова форма запозичень може нагадувати звукову форму певних рідних або іноземних слів. Як наслідок, мовець «бачить» те, чим запозичене слово здається, й насаджує семантичні ілюзії на своє тлумачення. Нині модне українське слово *візія* («точка зору, погляд, думка»), наприклад, приміряє на себе таку ілюзію через асоціації зі словами *візит* і

²⁸ Абаев В.И. Понятие идиосемантики. *Язык и мышление*. 1948. № 11. С. 13–28.

ревізія й може використовуватися у таких асемантичних сполученнях, як *зробити візії власних поглядів*. Іншим прикладом є слово *івент* («подія»), яке ставить перед перекладачем складне завдання, адже перекладачеві залишається невідомим, чи співвідноситься те, що має на увазі мовець, із англійським словом *an event* («подія»). Слід згадати слово *ОК*, яке змінилося на *океюшки* зі значенням «не лише добре, але й хочу цим виразити свою симпатію до тебе»; зворотний переклад цього слова більше не може бути *ОК*, оскільки такий переклад позбавив би це слово його евристичної цінності в українській культурі.

Чи має перекладач право перекладати такі слова? Як має перекладач їх перекладати? Чи є це перекладом з української? Відповіді на ці питання не є однозначними. Тим часом українські студенти повідомляють про ту потребу, яку вони відчують у питанні виправлення й покращення їхньої компетентності в рідній мові. На нашу думку, викладачі перекладу, аби бути здатними виправити мовну некомпетентність своїх студентів, насамперед самі мають бути обізнаними у цьому питанні²⁹. Подібно до психотерапії, коли психотерапевт за допомогою слів повертає пацієнта до витоків проблеми й виводить до нової точки відліку³⁰, викладач перекладу має бути здатним повернути своїх студентів до витоків слів і вивести до більш глибокого тлумачення слова: саме така зрозумілість матиме великий вплив на тлумачувальне мислення студентів. Справжні значення слів мають бути відсіянні від семантичних ілюзій, й тільки на основі правильних тлумачень мають значення вкладатися у слова.

Саме таким потребам відповідає запропонований у статті етимологічний підхід до слів і до навчання словам. На нашу думку, слова – як рідні, так й іноземні – мають у навчанні братися поштучно й кожному слову має бути надане пояснення його етимології та справжнього, вивіреного значення. Так, слова будуть

²⁹ Budnyk O., Mazur P., Matsuk L., Berezovska L., Vovk O. Development of professional creativity of future teachers (Based on comparative research in Ukraine and Poland). *Amazonia Investiga*. 2021. № 10 (44). P. 9–17. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2021.44.08.1>.

³⁰ Vakhovska O., Jusuk F. Image-driven interpretations in professional communicative mediation: Bringing translation and psychotherapy together. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*. 2021. № IX (48). I.: 261. P. 63–68. DOI: <https://doi.org/10.31174/SEND-HS2021-261IX48>.

висаджені у свій культурний ґрунт, і студентами буде зібраний врожай більш рясних тлумачень.

Такий підхід передбачає проведення, як у синхронії, так і в діахронії, етимологічного зрізу словарного фонду рідної мови, здійснений як проста пряма вибірка з кількох першоджерел цією мовою, написаних у різні історичні епохи, значущі для цієї культури у її становленні³¹. Для кожного першоджерела вибірка має налічувати щонайменше 3 000 слів, що загалом відповідатиме загальному порогу мовної компетентності³². Мова цих джерел має бути розмовною, загальнонародною, недіалектною, аби мінімізувати індивідуацію автора у дискурсі й наблизити таку вибірку до усної народної творчості. Для виявлення походження слів у вибірці має бути використаний авторитетний етимологічний словник рідної мови.

Етимологічний зріз рідної мови покаже, наскільки цей конкретний національний ґрунт є сповненим іноземного насіння – внутрішніх форм, посаджених у цю мову через запозичені слова: якщо вихідні мотивування й справжні значення цих слів залишаються не роз'ясненими, не можна впевнено відрізнити бур'ян від культури у тлумаченні. Крім того, такий зріз дасть змогу виявити діахронічні зсуви в етимологічному складі рідної мови й зазначити, до якого етосу й національного духу (за Гумбольдтом, *Volkgeist*) схиляється народ.

Таким чином, навчання студентів-перекладачів усвідомленню етимології слів стає сьогодні фундаментальною потребою: аби не втратити дух вмісту цих слів у перекладі, студент має відстежити їхнє етимологічне коріння.

7. Етимологічний аналіз і перетворення перекладацької аудиторії на перекладацьку лабораторію

Етимології слів як архаїчна пам'ять уміщують накопичений досвід спільноти людей. Хоча етимології рідних слів входять до компетентності рідної мови, носій мови може їх не усвідомлювати зовсім або усвідомлювати слабо. Ми пропонуємо підсилити це усвідомлення у студентів-перекладачів шляхом включення

³¹ Vakhovska O., Isaienko O. Language, culture, and image-driven interpretations in translation: A case for the university translation classroom in Ukraine. *Amazonia Investiga*. 2021. № 10 (47). P. 240–249. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2021.47.11.25>.

³² Schmitt N. Instructed second language vocabulary learning. *Language teaching research*. 2008. № 12 (3). P. 329–363. DOI: <https://doi.org/10.1177/1362168808089921>.

елементів етимологічного аналізу у відповідні види словникової роботи.

Основні труднощі під час перекладу пов'язані з розбіжностями культур. Перекладацька аудиторія перетвориться на перекладацьку лабораторію, якщо у ній культури будуть захищені від генетичних модифікацій, а бур'яни семантичних ілюзій будуть відокремлені від врожаю вихідних, справжніх значень. Ми визнаємо, що «культурно-зв'язані слова й концепти є викликом навіть для найдосвідченішого перекладача»³³. Можна було б очікувати, що ці слова екзотичні й нечастотні у вжитку. Однак це базові щоденні слова, такі як слово *bread* («хліб»), яке насправді називає культурно-специфічні концепти³⁴. Притому, що етимологічний аналіз загалом виявляє походження й еволюцію слів у мові, ми закликаємо викладачів зосередити увагу на здатності цього аналізу виявити внутрішні форми слів як образи-насіння для керованого образами тлумачення під час перекладу.

Наш підхід передбачає двоаспектний етимологічний аналіз кожного слова, що вивчається студентами, а також його еквівалентів під час перекладу, задля виявлення походження цього слова й етимону цього слова. Коли походження слова дасть змогу висадити це слово у його конкретний культурний ґрунт, етимон слова покаже внутрішню форму цього слова й допоможе цим образам-насінинам прорости й вирости у повноцінні студентські тлумачення за наявності фасилітуючого коментаря від викладача й за умов накопичення етимологічного досвіду студентів до рівня інтуїції. Внутрішні форми, виявлені паралельно у рідних та іноземних словах, відновлять зв'язок студентів із рідною культурою та відкриють для студентів іноземну культуру з не баченої досі точки зору. Саме такий аналіз проведений нами для слів *a bear* і *ведмідь* у розділі 5 статті. Таким чином, етимологічні словники мають використовуватися так само часто й мати таке ж саме значення у перекладацькій аудиторії, як і словники загальні.

Етимологічний аналіз підходить для досягнення цілей як інтенційного, так і неінтенційного навчання словам (*intentional and incidental vocabulary learning and teaching*), коли значення та

³³ Zethsen K.K. Has globalisation unburdened the translator? *Meta: The translators' journal*. 2010. № 55 (3). P. 545–557. DOI: <https://doi.org/10.7202/045076ar>.

³⁴ Benjamin W. The task of the translator. *The translation studies reader* / L. Venuti. London : Routledge, 2000. P. 15–25.

етимології слів перевіряються за словниками й обговорюються зі студентами. Вправи, націлені на такий аналіз, зокрема висновок із контексту, підбір синонімів та антонімів, укладання глосів й словникових маршрутів, мають регулярно включатися в аудиторну роботу студентів зі словами рідної та іноземної мов.

ВИСНОВКИ

Стаття показує, що переклад не є питанням знання багатьох слів; переклад є питанням занурення глибоко у значення слів, аби не був утрачений дух їхнього змісту. Припущення, висунуті у статті, належать більшою мірою до художнього перекладу. Прототипом художньої літератури є усна народна творчість. Усна народна творчість картинна; вона «малює» образи у мисленні за допомогою слів. Ми пропонуємо включити усну народну творчість у позааудиторне читання для студентів-перекладачів. Це не просто читання, а інтелектуальна робота для тлумачувального мислення студентів. Окрім поліпшення вмінь тлумачення, «малювання» образів у мисленні розвиває загальний інтелект і творче мислення студентів.

Стаття закладає фундамент для запланованого нами університетського курсу перекладу в Україні. Курс буде включати лекції, семінари і практичні заняття й базуватиметься на теорії та методології, викладених у статті. Передбачається, що курс буде налаштованим на задоволення потреб не лише української, але й інших національних перекладацьких аудиторій.

Теорія перекладу має подивитися назад в історію людства на дописемні епохи, коли грамотності не було, а образне мислення було надзвичайно розвиненим. Як міф та усна народна творчість були свого часу витіснені книгою, книга сьогодні все більше витісняється Інтернетом, що в історії людства знаменує тектонічні культурні зсуви тривалістю 2 000 років, коли з'являлася нова знакова система, відмінна від попередньої. Мова Інтернету, аби відповідати еволюції, мала б «малювати» образи у мисленні, як це колись робила мова усної народної творчості, адже Інтернет виконує у глобалізованому суспільстві такі ж самі функції, які свого часу виконувала усна народна творчість у суспільстві дописемному.

Коли усна народна творчість є картинною, а її мова «малює» образи у мисленні, виникнення алфавіту й письма відвернуло людство від зорової картини світу у бік слухового сприйняття, що

вплинуло на інтелект і надало поштовх розвитку художньої літератури. Акин співає лише про те, що бачить: кожна його пісня індивідуальна, унікальна, не повторюється, адже змінюється картина буття, яка акина оточує у кожний окремий момент. Художня література описує можливі картини буття, описує те, чого не було, те, що не є дійсним. Так, письмо й грамотність критикувалися філософією Дао, адже вони приводять до ілюзій і сприяють поширенню цих ілюзій серед людей. Функцією идеографії було виживання, а не пустощі й розваги; Інтернет прийшов, аби замінити дійсність ілюзіями й порожнюванням: це порожнювання людського інтелекту, який залишається все більш бездіяльним. Ілюзії стають на місце систем людського виживання як виду. Інтелект має бути виведений з еволюційного тупику, в якому він опинився, й, на нашу думку, теорія перекладу має у цьому аспекті неабиякий потенціал.

АНОТАЦІЯ

У статті переклад розглянуто крізь призму імперативів еволюційного розвитку людства й наголошено на ключовій ролі, яку переклад відіграє у діалозі культур в умовах сучасної глобальної кризи. У статті обговорено з перекладознавчої точки зору проблему суржиків, сформованих, зокрема, у контексті глобалізації, й питання деінтелектуалізації суспільства, зокрема, під впливом Інтернету.

У статті запропоновано теорію керованого ментальними образами тлумачення у перекладі, яка відповідає напрямку еволюції людського інтелекту, і показано, як ця теорія може бути використана в практиці університетського викладання перекладу як спеціальності. Запропонована методологія передбачає залучення у словникову роботу етимологічно виявлених внутрішніх форм слів, що сприяє розвитку загального інтелекту й навичок тлумачення у студентів-перекладачів, адже у нетривіальний спосіб розвиває образне мислення і підвищує чутливість до особливостей рідної та іншомовної культур.

У статті обговорено роль образного мислення в еволюції людського спілкування; викладено авторську теорію керованих образами тлумачень у перекладі; розглянуто особливості спілкування за допомогою слів та акцентовано роль внутрішніх форм слів у такому спілкуванні; розкрито природу внутрішньої форми слова й роз'яснено методологію, яку запропоновано на основі теорії

керованих образами тлумачень у перекладі; проаналізовано суржик у сучасній українській мові як перекладознавчу проблему й запропоновано шляхи вирішення цієї проблеми з урахуванням теорії та методології, які подано у статті; визначено перспективи залучення цієї теорії та методології у практику університетського викладання перекладу як спеціальності.

Література

1. Маркарян Э.С. Избранное. Наука о культуре и императивы эпохи. Москва ; Санкт-Петербург : Центр гуманитарных инициатив, 2014. 656 с.
2. Chalmers D. The representational character of experience. *The future for philosophy* / B. Leiter. Oxford : Oxford University Press, 2004. P. 153–181. DOI: 10.1093/acprof:oso/9780195311105.003.0011.
3. Crowne K.A. Cultural exposure, emotional intelligence, and cultural intelligence: An exploratory study. *International journal of cross cultural management*. 2013. № 13 (1). P. 5–22. DOI: <https://doi.org/10.1177/1470595812452633>.
4. Brislin R.W. Translation: Application and research. New York : Gardner Press Inc., 1976. 312 p.
5. Jakobson R. On linguistic aspects of translation. *On translation* / A. Fang et al. Cambridge, Mass : Harvard University Press, 1959. P. 232–239.
6. Kosslyn S.M., Thompson W.L., Ganis G. The case for mental imagery. Oxford : OUP, 2006. 260 p. DOI: 10.1093/acprof:oso/9780195179088.001.0001.
7. Watson J.S. Cicero on oratory and orators. Book III. New York : Harper & Brothers, 1875. 379 p.
8. McKellar P. Imagination and thinking: A psychological analysis. NY : Basic Books, 1957. 219 p.
9. Wilss W. Knowledge and skills in translator behavior. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1996. 259 p. DOI: <https://doi.org/10.1075/btl.15>.
10. Nagel Th. What is it like to be a bat? *The philosophical review*. 1974. № 83 (4). P. 435–450. DOI: <https://doi.org/10.2307/2183914>.
11. Vakhovska O. Subjectivity in metaphor translation: A case for Russian translation of English metaphors of depressive emotions. *Cognition, communication, discourse*. 2021. № 23. P. 99–117. DOI: <https://doi.org/10.26565/2218-2926-2021-23-07>.

12. Сватко Ю.И. Имя как текст и текст как имя: лингвистические и лингвофилософские основания анализа : автореф. дисс. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языкознания». Краснодар, 1994. 77 с.
13. Korzybski A. Science and sanity: An introduction to non-Aristotelian systems and general semantics. New York : Institute of General Semantics, 1994. 927 p.
14. Ваховська О.В. A cognitive linguistic perspective on first-person verbal report on emotion experience. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов»*. 2017. № 85. С. 72–80.
15. Жаботинская С.А. Когнитивное картирование как лингво-семиотический фактор. *Функциональная лингвистика*. 2012. № 3. С. 179–182.
16. Ogden C.K., Richards I.A. The meaning of meaning. San Diego : Harcourt Brace Jovanovich, 1923. 386 p.
17. Кубрякова Е.С. Язык и знание. На пути получения знаний о языке. Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. Москва : Языки славянской культуры, 2004. 556 с.
18. Vakhovska O. Metaphor in first-person verbal report on emotion experience of depression: MSc thesis in Cognitive Science. Osnabrück : Osnabrück University, 2017. 154 p.
19. Потебня А.А. Мысль и язык. Киев : Синто, 1993. 192 с.
20. Roget's International thesaurus. 8th edition / ed. B.A. Kipfer. New York : HarperCollins Publishers, 2019. 1248 p.
21. The Oxford dictionary of English etymology / ed. C.T. Onions. Oxford : Clarendon Press, 1966. 1025 p.
22. Етимологічний словник української мови : в 7 т. / АН УРСР, Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні ; редкол. О.С. Мельничук (головний ред.) та ін. Київ : Наукова думка, 1982. Т. 1 : А–Г / укл.: Р.В. Болдирев та ін. 1982. 632 с.
23. Ваховская О.В. Вербализация концепта ГРЕХ в англоязычном дискурсе XIV – XXI веков : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки». Харьков, 2011. 287 с.
24. Yudkovsky E. Seed AI. Lesswrong. 2001. URL: www.lesswrong.com/tag/seed-ai (дата звернення: 30.01.22).
25. Hofstede G. Cultures and organizations: Software of the mind. London : McGraw-Hill, 1991. 279 p.

26. Leopold W. Inner form. *Language*. 1929. № 5 (4). P. 254–260. DOI: <https://doi.org/10.2307/409593>.

27. Соколова С.В., Труб В.М., Масенко Л.О., Данилевська О.І., Руда О.С. Типи мовної поведінки в сучасному слов'янському білінгвальному мегаполісі. *Українські обрії* : доповіді XV Міжнародного з'їзду славістів. № 6 (1). Київ : НАН України, Український комітет славістів, Національна бібліотека України ім. В.І.Вернадського, 2013. С. 173–196.

28. Абаев В.И. Понятие идиосемантики. *Язык и мышление*. 1948. № 11. С. 13–28.

29. Budnyk O., Mazur P., Matsuk L., Berezovska L., Vovk O. Development of professional creativity of future teachers (Based on comparative research in Ukraine and Poland). *Amazonia Investiga*. 2021. № 10 (44). P. 9–17. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2021.44.08.1>.

30. Vakhovska O., Jusuk F. Image-driven interpretations in professional communicative mediation: Bringing translation and psychotherapy together. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*. 2021. № IX (48). I.: 261. P. 63–68. DOI: <https://doi.org/10.31174/SEND-HS2021-261IX48>.

31. Vakhovska O., Isaienko O. Language, culture, and image-driven interpretations in translation: A case for the university translation classroom in Ukraine. *Amazonia Investiga*. 2021. № 10 (47). P. 240–249. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2021.47.11.25>.

32. Schmitt N. Instructed second language vocabulary learning. *Language teaching research*. 2008. № 12 (3). P. 329–363. DOI: <https://doi.org/10.1177/1362168808089921>.

33. Zethsen K.K. Has globalisation unburdened the translator? *Meta: The translators' journal*. 2010. № 55 (3). P. 545–557. DOI: <https://doi.org/10.7202/045076ar>.

34. Benjamin W. The task of the translator. *The translation studies reader* / L. Venuti. London : Routledge, 2000. P. 15–25.

Information about the author:

Vakhovska Olha Volodymyrivna,

Candidate of Philological Sciences, MSc in cognitive science,
Associate Professor at the Professor O.M. Morokhovsky Department
of English Philology, Translation and Philosophy of Language
Kyiv National Linguistic University
73, Velyka Vasylykivska Str., Kyiv, 03680, Ukraine